

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

YENİ KELÂM ARAŞTIRMALARINDA BAZI PROBLEMLER

Dr. Osman KARADENİZ
Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak.

Her alanda olduğu gibi, din bilimleri alanında da şüphesiz zaman zaman —devrin sosyal ve kültürel durumuna göre— bazı problemler ortaya çıkmıştır. Bu durum, toplumun sosyal yapısında meydana gelen değişiklikler ve kültürel etkileşmeler sonucunda daha da ciddi boyutlar kazanmıştır. Sosyal değişme ve gelişmenin olduğu her yerde bütün bunlar kaçınılmazdır. Teknik gelişmelerin fert ve toplumda meydana getirdiği değişiklikler, her çağa özgü birtakım problemleri gündeme getirmektedir. Tabii olan, bütün bu problemlerin çağdaş bir yaklaşımla ele alınmasıdır.

İslâm kültür tarihine baktığımız zaman, iç ve dış birtakım etkenler neticesinde, kelâm, fıkıh, hadîs, tasavvuf vb. ilimlerin, bir problem ve ihtiyaca cevap mâhiyetinde ortaya çıktığını ve buna bağlı olarak tarihi seyri içinde, —devrin kültürel yapısına göre— metod ve muhteva bakımından bazı gelişmeler kaydetmiş olduğunu görürüz. Ancak belli bir dönemden sonra bu durum zâil olmuştur. Aklî ilimlerin, dinî ilimler yanında yavaş yavaş ihmal edildiğine, bu arada daha ziyade, mevcut eserlere şerh ve hâşiye yazıldığına şahit oluyoruz. Artık dinî ilimlerin tedvin edildiği dönemde olduğu gibi, naslar üzerinde değil, mevcut metinler üzerinde tartışmalar cereyan ediyor; yeni yeni gündeme gelen ve çözüm bekleyen problemler, daha önceki şartlara göre ele alınmaya çalışılıyordu. Bu durum, belli kalıplaşmalara ve gruplaşmalara neden olmuş, tartışma ve kritik metodu terkedilmiştir. Neticede İbn Haldûn'un da işaret ettiği gibi, bu katı ezbercilik, tekrar ve nakilcilik, İslâm dünyasının gerileme ve nihayet çökmesine sebebiyet vermiştir. Rönesans sonrası batının teknik bakımdan ilerlemesine karşı ilgisiz kalışımız, bu durumu daha da hızlandırmıştır.

Günümüzde durum nasıldır? Herşeyden önce —sempozyumun da konu ve amacına uygun olarak— dinî ilimler alanında yapılan araştır-

maların, bugün hangi düzeyde olduğunu genel bir bakışla tesbit etme lüzumu vardır. Herşeye rağmen, son birkaç yıl içinde, dinî sahada te'lif ve tercüme cinsinden pek çok eserin vücuda getirildiği inkâr edilemez. Fakat önemli olan, nelerin ne ölçüde ve nasıl ortaya konduğu, daha da önemlisi bütün bunların hangi ihtiyaca ne derece cevap verebildiği hususudur. Topluma yansıyan çalışmaların, genelde ciddi bir araştırma mahsulü olmadığı; öte yandan akademik düzeyde fakülte, enstitü vb. kuruluşların çıkardığı dergilerde yer alan ilmî araştırmaların ise halkımıza hitap etmediği hususu da acı bir gerçektir. Aktüel meselelerle pek ilgisi olmayan çalışmaların sayfalar arasında mahkûm kalacağı âşikârdır.

Her sahada olduğu gibi, dinî sahada da kaleme alınan çoğu eserlerin farklı ve değişik yaklaşımlar ihtiva etmediği hususu da kayda değer bir noktadır. Özellikle kelâm alanındaki konu ve meseleler, hep spekülâtif ve felsefî bir mâhiyette ele alındığı için pratik hayattan uzak kalınmış, halkla bir diyalog kurulamamıştır. Kur'an'ın pratik hayattan canlı misaller vererek herkese hitap metodu unutulmuştur. Bu bakımdan, halkımızın problemlerine ışık tutacak özellikte ve her kesime hitap edecek eserlerimiz mâlesef yok denecek kadar azdır. Bu arada dinî tâbir ve kavramları, günümüz türkçesine aktarırken ciddî güçlük ve sıkıntılarla karşılaşırız. Bugün gerçekten ciddî bir kavram kargaşası vardır. Din görevlilerimiz ise, ekseriyetle kullandıkları dil ve ifade açısından halkla istenen diyalogu gerçekleştirememişlerdir. Bütün bu vb. sebeplerle ilâhiyatçımızla halk arasında meydana gelen diyalog eksikliği de, yaygın olan ve cehalet eseri yayılmaya devam eden inanç ve hurafeleri her zaman gündeme getirmiştir. Millet olarak, kitap okuma alışkanlığının bizde henüz tam olarak yerleşmemiş olması da bu durumu olumsuz yönde etkilemektedir.

İşte bu v.b. eksiklikleri telâfi etmek amacıyla yapılacak ilmî araştırmalarda birtakım problemlerle karşılaşılmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri de şüphesiz kaynak sıkıntısıdır. Diğer taraftan, çeşitli fakültelerde, belli düzeylerde yapılmış ve yapılmakta olan ilmî araştırmalardan haberdar değiliz. Bu konuda fakültelerarası idare veya bölümler vasıtasıyla bir diyaloga ve çözüme gidilebilir. Bu, aynı zamanda araştırmacılar arasında ilmî açıdan bir diyalogun kurulmasına da vesile olacaktır. Dileğimiz, bu vb. sempozyum neticelerinin değerlendirilerek ortak problemlere bazı çözümler getirilmesidir.

Bütün bu genel açıklama ve yaklaşımlardan sonra, konumuzun sınırı açısından özellikle kelâm alanındaki araştırmalarımızda karşılaştığımız bazı problemlere geçebiliriz. Evvelâ metod bakımından bazı sıkın-

tılarımız var... Bilhassa bilgi (ma'rifet-idrak) ve varlık (ilmu'l-vücûd), ilâhiyat konularının, kapsamlı oluşları sebebiyle, ilmî ve felsefî uzantıları, boyutları mevcuttur. Meselâ bir akıl-inanç ilişkisi, bir vahiy konusu, bilgi problemi (epistemolojik) açısından ne değer ifade etmektedir? Gerçekten aklın prensipleri ile îman esasları arasında bir yakınlık sözkonusu mudur!? Cevher ve araz yoluyla âlemin değiştiğinden, dolayısıyla hâdis olduğundan, neticede kâinatın yoktan yaratılışından bahsederken; bir sünnet-i ilâhiyye ve mûcize probleminden söz ederken, modern fiziğin madde, kuvvet-nerji, tabiat kanunu vb. hususlardaki açıklamaları ışığı altında ontolojik açıdan neler söylenebilir? Diğer taraftan, biyolojik bazı açıklamalar karşısında, hayatın ortaya çıkışı, değişme ve ölüm, öldükten sonra dirilme (ba's) vb. konulara nasıl ilmî bir taklaşım getirebiliriz? Bugün tıp bilimi; her insanın kromozomlardaki genlerin özelliklerine göre bir program dahilinde doğup yaşadığını ve yüklü olduğu genetik mirasla soyunun kaderini taşımakta ve aktarmakta olduğunu; buna bağlı olarak, belli kalıtsal özellikleri olan kişilerde belli hastalıklara daha sık raslandığını tesbit edebilmektedir. Bütün bunların ötesinde, gen mimarisi yardımıyla belli genlerin değiştirilebildiği de dikkat çekicidir. Yani, istenmeyen özellikteki genlerin değiştirilmesi, reddi miras imkân dahilindedir. Bazı hastalıkların önceden tesbiti ile hekim, bilgisi derecesinde hastasının geleceğini göreyerek belli tedbirler alabilir ve onu koruyarak kaderine yön verebilir (Fazla bilgi için bk. Doç. Dr. Ali Tahsin Güneş, «Kader ve Tıp», D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde verilen 3.3.1989 tarihli seminer). Bu vb. tıbbî gelişmeler karşısında, insan iardesi, kaza-kader ve ecel gibi meselelere yaklaşımımız yeni boyutlar kazanmalıdır. Bütün bu ilmî ve teknik gelişmeler karşısında tavrımız ne olmalıdır? Bilimsel açıklamaları nereye kadar takip etmeliyiz? Bunlar aynı zamanda ilmî tefsirin de önemli problemleri arasındadır. Diğer taraftan, din akla hitap ettiği için, inanç ve hareketlerimize yeterince mantıkî bir izah getirme durumundayız. Bu konularda ciddî bilimsel ve felsefik açıklamalarımız bulunmadığı ve ayrıca yanlış temellendirmelerimiz sebebiyle ilim ve felsefe dünyasında, dinî naslar üzerinde yanlış değerlendirmeler yapılmaktadır. Öyle görünüyor ki, ilim-felsefe-din saha ve sınırlarının tesbitinde ciddî problemler vardır. Gerektiğinde bir bilim adamı dini yargılayabilmektedir. Bir felsefe tarihçisi, inanç esaslarını, genel bir hükümle akıl almaz olarak değerlendirebiliyor bir bilim adamı, laboratuvarında yaratıcı kudreti göremeyince onu inkârâ gidebilmektedir. Fakat bu inkâr, bilim adına ne derece doğrudur?!. Binaenaleyh, katı bir pozitivist gözüyle, yaratıcıyı tecrübî alanda görmek isteyenlerin bilimsel bir çelişki içinde olduklarını; diğer tarafta bilimle inancı, inançla akli karşı karşıya

getirenlerin de tutarsız bir felsefe, daha doğrusu safsata içinde bulduklarını gündeme getirmek lâzımdır.

İslâm düşünce tarihine baktığımızda, İslâm âlimlerinin genelde bu tür ilmî bir çelişki ve tutarsızlığa düşmediklerini görürüz. Aynı zamanda ilâhiyatçı ve bilim adamı olan Fârâbî ve İbn Sinâ gibi İslâm filozofları bunun en canlı misalidir. Onların gözünde, din-bilim çelişkisinden bahseden batılı birçok filozof ve bilim adamının kanaati aksine, inancı kurtarmak için bilimi inkâra; başka bir deyişle, laboratuvara girerken inanç ve kanaatlerini bir cübbe gibi askıya asıp bilim önlüğünü giymeye hiç de hâcet yoktu. Çünkü mensup oldukları din harerette tabiatı araştırmayı, ilmi tavsiye ediyordu. Gerçek bu olmakla beraber, kendimizi ister istemez, çağımızın en karmaşık bir problemi haline getirilen bu bilim-din çıkmazı içinde buluyoruz. Ne acıdır ki, bugün, —daha çok memleketimizde— bilim adamı olmak, dinî esasları kabul edememek; dindar olmak ise, bilimsel bir kafaya sahip olamamak, dolayısıyla akıl almaz birtakım inanç ve hurafeler peşinde olmak şeklinde temelsiz bir anlayış hüküm sürmektedir. Bütün bunlara sebep, din ve bilim adamlarının, kendi sahaları dışına çıkamamaları, ilgi duymamaları gösterilebilir. Bu durum karşısında bize düşen, araştırma yaparken, ilmî açıklamalara da kulak vermek, vardığımız neticelerde bilimle ne derece bir uzlaşma durumunda olduğumuzu gözönüne almak olmalıdır. Kısaca, mukayeseli araştırmalara her zaman ihtiyacımız vardır. Zira, ilim dünyasındaki teknik her gelişme, dinî esasları uzaktan yakından ilgilendirecek ve belki de tehdit edecektir. Binaenaleyh, kelâm sahasında olduğu kadar, bir tefsir ve fıkıh sahasında da, müsbet ilmin verilerinden istifade suretiyle din-bilim adamı diyaloguna geçmek ve bilgilerimizi yenilemek durumundayız. Ancak bu metod ve yollarla meseleler ele alındığı takdirde, kelâm ilminin gayesi gerçekleşecek ve kısmen de olsa bazı problemler çözüme kavuşturulabilecektir.